

16. Соловьёв, А.К. Белорусская Центральная Рада: Создание, деятельность, крах / Под ред. С.М.Симонова / А.К. Соловьёв. – Минск: Наука і тэхніка, 1995.– 176 с.

Гістарычныя карані беларускай дыяспары.

Т.В. Лойка, канд. гіст. навук, дацэнт

Па падліках спецыялістаў, сёння ў далёкім і блізкім замежжы жыве каля 3 млн. беларусаў. Гэта значыць, што амаль кожны трэці беларус знаходзіцца за межамі сваёй гістарычнай Радзімы. Беларуская дыяспара адрозніваецца ад дыяспар іншых народаў сваёй спецыфікай, перш за ўсё, структурай. Можна выдзеліць тры катэгорыі беларусаў, якія сёння жывуць за межамі Рэспублікі Беларусь. Першая – эмігранты ў поўным сэнсе гэтага слова. Гэта людзі, якія пакінулі Радзіму і выехалі на Захад, за межы Расіі або Савецкага Саюза. Другая катэгорыя – мігранты, гэта значыць, тыя, хто выехаў з Беларусі ў другія раёны Расіі ці Савецкага Саюза, вядома, пры ўмове, што яны не забыліся аб сваім беларускім паходжанні, сваіх гнасеалагічных каранях. Але зараз, відаць, і гэтую катэгорыю можна назваць эмігрантамі. І нарэшце, трэцюю катэгорыю беларускай дыяспары складаюць беларусы, якія сёння ўваходзяць у склад суседніх з Рэспублікай Беларусь дзяржаў: Польшчы, Літвы, Латвіі, Расіі, Украіны.

Як жа здарылася, што частка беларусаў, якія ніколі нікуды не выязджалі і спрадвеку жывуць на сваёй зямлі, у той жа час з'яўляюцца грамадзянамі іншых дзяржаў? Каб гэта зразумець, неабходна звярнуцца да пытання аб фарміраванні дзяржаўных межаў Беларусі.

Вядома, што землі сучаснай Беларусі ўпершыню аб'ядналіся ў адзінай цэнтралізаванай дзяржаве спачатку ў складзе Кіеўскай Русі, затым у перыяд Вялікага княства Літоўскага. Межы апошняй дзяржавы складваліся на працягу некалькіх стагоддзяў. У тыя часы, акрамя тэрыторыі сучасных шасці абласцей, да беларускіх зямель можна было аднесці Віленшчыну і Падляшша (сучасная Беласточчына). Тут таксама ішоў працэс фарміравання беларускага этнасу.

З 1404 па 1667 гг. у склад Вялікага княства Літоўскага ўваходзіў і Смаленск, дзе жылі смаленскія крывічы, а ў канцы XV ст. усходняя граніца княства даходзіла нават да такіх гарадоў, як Тула і Бранск. На поўначы Беларусі, у Латгаліі, спакон веку таксама было змешанае насельніцтва балтаў і славян. Латгалія, частка сучаснай Латвіі, уваходзіла ў склад Вялікага княства Літоўскага (гарады Дзвінск, Краслава, Рэжыца). Аднак, у выніку канфрантацыі і войнаў з маскоўскай дзяржавай да канца XVI ст. мяжа Вялікага княства Літоўскага было значна адсунута на Запад.

Як вядома, пасля падзелаў Рэчы Паспалітай Беларусь увайшла ў склад Расійскай імперыі. Яна не мела сваіх граніц і называлася “северо-западным краем”. У 1918 г. нацыянальна-дэмакратычныя колы абвясцілі аб аднаўленні дзяржаўнасці Беларусі. Рада Беларускай Народнай Рэспублікі заявіла, што яна ўстанаўлівае сваю юрысдыкцыю на ўсёй тэрыторыі, дзе большасць насельніцтва складаюць беларусы. Пры гэтым яна арыентавалася на этнаграфічную карту беларускага этнасу, складзеную ў 1904 г. акадэмікам Я.Ф. Карскім. Гэты этнограф у выніку шматгадовых даследванняў вызначыў, што беларускім трэба лічыць усё насельніцтва, якое жыве ад Беластока да Смаленска, ад Вільні да Бранска. Аднак дакладныя межы Беларусі тады не былі акрэслены.

1 студзеня 1919 г. была абвешчана ССРБ у складзе пяці губерняў: Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай, Гродзенскай і Смаленскай. Вільню, гістарычны і культурны цэнтр беларусаў, у снежні 1918 г. маскоўскія ўлады, якія жадалі пашырыць сацыялістычную рэвалюцыю ў Прыбалтыцы, аддалі абвешчанай імі Літоўскай Савецкай Рэспубліцы (якая аказалася нежыццяздольнай і хутка знікла з палітычнай карты). Але лёс Вільні быў вырашаны. Праз некалькі тыдняў пасля абвешчання ССРБ па волі камуністычных уладаў ад Беларусі былі адарваны і далучаны да Расіі Смаленская, Магілёўская і Віцебская губерні. У гэты ж час Латвіі была аддадзена частка тэрыторыі Віцебскай губерні з гарадамі Рэжыца, Дзвінск, Краслава, дзе жыло змешанае беларуска-латышкае насельніцтва.

У ходзе савецка-польскай вайны 1919-1920 гг. 31 ліпеня 1920 г. Савецкая Беларусь была абвешчана ў другі раз, але ў складзе толькі шасці павеятаў Мінскай губерні. Рыжскі мірны дагавор (1921 г.),

падпісаны расійскімі бальшавікамі з палякамі, надоўга адарваў заходнюю частку нашага краю ад Беларусі. Два ўзбуйненні 1924 і 1926 гг. вярнулі ўсходнія землі Беларусі ў яе склад, але ўжо без Смаленска.

У выніку падзей верасня 1939 г. Заходняя Беларусь была ўз'яднана з Усходняй. Вельмі нядоўга (з верасня па кастрычнік 1939 г.) у склад Беларусі ўваходзілі ўсе яе традыцыйныя гістарычныя землі – Вільня і Віленшчына.

Але ўжо ў кастрычніку 1939 г. валонтарысцкім рашэннем І. Сталіна Вільня была зноў аддадзена Літве. Такім жа адвольным рашэннем у 1945 г. да Польшчы адыйшлі Беласток, Гайнаўка, Бельск.

Такім чынам, за кароткі прамежак часу Беларусь перанесла шмат перадзелаў тэрыторыі. За яе межамі аказаліся гарады і вёскі з пераважным беларускім насельніцтвам: Віленшчына, Беласточчына, частка Латгаліі, многія жыхары якіх лічаць сябе беларусамі і складаюць частку беларускай дыяспары.

На працягу стагоддзяў Беларусь была крыніцай міграцыі насельніцтва ў суседнія краіны. Гэты працэс праследжваецца ўжо з сярэднявечча, калі назіраліся досыць значныя перасяленні беларусаў на чале з князямі і баярамі Вялікага княства Літоўскага на ўсход, у Маскоўскую дзяржаву. Прычынай перасялення былі дынастычныя або палітычныя сваркі, разлады паміж прадстаўнікамі буйнейшых княскіх дынастый – Рурывічаў і Гедымінавічаў (напрыклад, бунт Міхаіла Глінскага (1508 г.).

Колькасць бежанцаў на ўсход павялічылася ў сувязі з распаўсюджваннем у Беларусі каталіцызму і прыняццем Брэсцкай царкоўнай уніі. Міжканфесійныя непаразуменні былі сур'езным аргументам для эміграцыі. У сувязі з гэтым у XVI – XVIII стст. Беларусь пакінулі некалькі тысяч праваслаўных.

Беларуская шляхта складала значную частку маскоўскай знаці. Па перапісу 1897 г. сярод самых знатных сем'яў Расіі толькі 150 вяло свой радавод ад усходнеславянскай (рускай) дынастыі Рурывічаў, князёў і баяр маскоўскіх, цвярскіх, разанскіх. У той жа час 430 сем'яў былі выхадцамі з Беларусі, з Вялікага княства Літоўскага. Гэта такія княскія і баярскія роды як Валконскія, Шуйскія, Курбскія, Глінскія, Дастаеўскія і іншыя. Вядома, што

мігранты тых часоў (дакладней – эмігранты) у Маскоўскую дзяржаву страчвалі, гублялі свае беларускія карані і толькі прозвішчы ўказвалі на іх беларускае паходжанне.

Маскоўская дзяржава на працягу некалькіх стагоддзяў пасля свайго ўзнікнення была вельмі зацікаўлена ў прытоку новага насельніцтва для засялення неабсяжных прастораў на ўсходзе. Падчас войнаў з Вялікім княствам Літоўскім рускія ваяводы прымусова вывозілі жыхароў у Масковію на сталае жыхарства. Дзесяткі тысяч ліцвінаў захапіў у палон цар Іван Грозны падчас Лівонскай вайны. У гады руска-польскай вайны 1654-1667 гг. ратнікі вывезлі ў Масковію каля 300 тыс. так званых “паланяннікаў”. Беларускіх сялян аддавалі ў прыгон рускім памешчыкам, а мяшчан, рамеснікаў сялілі ў гарадах. Нашчадкі гэтых прымусовых мігрантаў у большасці сваей асіміляваліся сярод мясцовага насельніцтва і мала хто з іх памятае пра свае ліцвінска-беларускія карані.

Гістарычныя крыніцы сведчаць, што “паланяннікі”, гэта значыць, беларусы, узятыя ў палон і прымусова вывезеныя ў Расію, адыгралі значную ролю ў эканамічным і культурным развіцці гэтай дзяржавы. У 1672 г. у Маскве была нават заснавана мяшчанская слабада, дзе жылі выхадцы з беларускіх зямель. З іх удзелам былі пабудаваны многія выдатныя помнікі рускага дойлідства (Навадзевічы манастыр, Пакроўскі сабор, Успенская царква і іншыя). Яны прынеслі ў рускую дзяржаву тэхніку выпрацоўкі каляровай кафлі, працавалі ў збройнай, залатой і срэбранай палатах, заснавалі першую тэатральную трупу. Вялікі ўклад унеслі беларусы ў развіццё кнігадрукавання на Русі (І. Фёдараў, Сімяён Полацкі).

Але не толькі на ўсход мігрыравалі продкі беларусаў. Пасля таго, як вялікія князі Альгерд і Вітаўт вызвалілі Украіну ад татарскай няволі і далучылі яе землі да ВКЛ, пачалося паступовае засяленне ўкраінскіх стэпаў. Незадаволеныя сваім лёсам, ліцвіны ўцякалі ў нізоўе Дняпра, у Запарожскую Сеч, уліваліся ў казацкую вольніцу. Аб гэтым сведчыць беларускі фальклор, дзе казацкія матывы сустракаюцца даволі часта.

Ліцвінская шляхта досыць часта мігрыравала і на Запад, у Польшчу. Першым вядомым эмігрантам з ВКЛ можна назваць вялікага князя Ягайлу, які у 1385 г. уступіў у шлюб з польскай каралевай Ядвігай і каранаваўся ў Польшчы. Услед за манархам у

Кракаў, а потым у Варшаву пацягнуліся ліцвінскія магнаты і шляхта. Пасля Люблінскай уніі 1569 г. працэс апалячвання ліцвінска-беларускай эліты набыў шырокія памеры. Магнаты Агінскія, Вішнявецкія, Радзівілы, Патоцкія, Панятоўскія і іншыя прадстаўнікі ВКЛ неўзабаве стварылі найбольш уплывовыя кланы ў Рэчы Паспалітай. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай большасць беларускіх магнатаў засталася ў Польшчы і абвясціла сябе палякамі. Ва ўмовах русіфікацыі абвясціла сябе палякамі і беларуская шляхта, якая засталася ў Расійскай імперыі. Сёння іх нашчадкі называюцца польскай дыяспарай у Беларусі.

Міграцыйныя працэсы ўзмацніліся ў сярэдзіне XIX ст., калі ў беларускай вёсцы з'явіўся значны лішак сельскага насельніцтва. “Лішнія людзі” з вёскі ішлі на будоўлі чыгунак, на шахты Данбаса і г.д. Працавіты беларус быў той сілай, якую можна было выкарыстоўваць у любых умовах.

У пачатку XX ст. у выніку рэформ Сталыпіна мноства сялян выязджала ў Сібір. За 1896-1912 гг. туды перасялілася больш за 700 тыс. жыхароў Беларусі. І сёння ў сібірскіх сёлах можна пачуць “аканне” і дзеканне” перасяленцаў з Беларусі[1, с. 488].

Прычынай міграцыі былі і войны. Хвалі масавых перасяленняў і бежанцаў назіраліся ў гады Першай сусветнай вайны, савецка-польскай і Вялікай Айчыннай войнаў. У 1941 г. на ўсход (на Волгу, у Сібір, Казахстан) было эвакуіравана каля 1,5 млн. чалавек. Значная частка іх, вядома, вярнулася на Радзіму. Многія ж засталіся на новых месцах, знайшлі прытулак, “пусцілі карані”[1, с. 495].

У 1930-я гады XX стагоддзя сотні тысяч беларусаў з кляймо “ворагаў народа” былі адпраўлены ў сталінскія ГУЛАГі, раскіданыя па поўначы, на Калыме, Салавецкіх астравах. Нямногія з гэтых няшчасных змаглі вярнуцца на Радзіму. Частка тых, каму давялося выжыць, сталі жыхарамі аддалённых раёнаў СССР. У 1939 г., пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР, пачаліся масавыя дэпартацыі насельніцтва заходніх тэрыторый у аддалёныя рэгіёны Расіі. У выніку некалькіх хваль дэпартацый на ўсход было пераселена больш за 100 тыс. чалавек [2, с.17].

Моцныя міграцыйныя патокі ў савецкі перыяд былі абумоўлены таксама экстэнсіўным развіццём эканомікі краіны, што выклікала неабходнасць перакідваць рабочую сілу з аднаго рэгіёна ў другі. У

1950-я гады, напрыклад, пачалася “цалінная эпапея”, якая ахапіла дзесяткі тысяч маладых людзей. І сёння ў Казахстане нямала населеных пунктаў маюць назву “Беларускі”, “Мінскі”, “Магілёўскі” і г.д. У 60-70-я гады моладзь вабілі будоўлі Сібіры. Тысячы хлопцаў і дзяўчат ехалі на будаўніцтва Байкала-Амурскай магістралі, Краснаярскай ГЭС, ў іншыя месцы ў пошуках больш цікавага жыцця і больш высокіх зарабкаў.

Адрывалі ад родных мясцін і цэнтралізаванае размеркаванне выпускнікоў навучальных устаноў, змешаныя бракі, вайсковая служба. І калі салдаты пасля службы звычайна вярталіся на Радзіму, то афіцэры-беларусы жылі ў іншых рэгіёнах “необъятной Родины” доўга, а часам вымушаны былі заставацца там назаўсёды. Падлічана, што за 15 гадоў (з 1950 па 1965 гг.) з Беларусі выехала на 1175 тыс. чалавек больш, чым прыехала. Выязджалі перш за ўсё беларусы, часткова – яўрэі. Прыязджалі ў Беларусь у асноўным рускія, накіраваныя сюды на кіруючыя пасады ў партыйныя і савецкія органы, у армію, КДБ, МУС, іншыя ўстановы.

Такім чынам, міграцыйныя працэсы ў рамках былога Саюза былі досыць інтэнсіўнымі. Межы паміж рэспублікамі былі чыста сімвалічнымі. Афіцыйная ідэалогія патрабавала зліцця нацый. Было аб’яўлена, што нацыянальнае пытанне ў СССР ужо вырашана, створана новая “историческая общность – советский народ”. На практыцы ж фактычна рабіліся спробы стварыць нацыю з адзінай мовай, культурай, прыдуманай гісторыяй.

Беларускія перасяленцы ў Расіі лягчэй другіх паддаваліся асіміляцыі, хутка засвойвалі рускую мову, зліваліся з мясцовым насельніцтвам, страчвалі сувязі з Радзімай. У Латвіі, Казахстане, іншых рэспубліках СССР яны змешваліся з некарэнным насельніцтвам і складалі разам з імі катэгорыю так звананага “русскоязычного населения”. Выключэннем была Літва, дзе большасць беларусаў па паходжанню запісалі сябе палякамі.

Найбольш каларытнай і складанай часткай беларускай дыяспары з’яўляецца эміграцыя, гэта значыць, тыя, хто некалі выехаў у далёкае замежжа на Захад ці ў іншыя рэгіёны свету. Дакладных лічбаў аб колькасці беларусаў у далёкім замежжы няма. Ёсць розныя падлікі і меркаванні. Найбольш прыймальнай, на наш погляд, з’яўляецца лічба ў 1 млн. беларусаў першага, другога і

трэцяга пакаленняў. Аднак не ўсе яны ў аднолькавай ступені лічаць сябе беларусамі. Тых, хто самі называюць сябе беларусамі, уваходзяць у нацыянальныя аб'яднанні, грамадскія арганізацыі і культурныя суполкі, значна менш. Абсалютная большасць рассялілася на ўсяму свету, па краінах і кантынентах, змяшалася з карэнным насельніцтвам і паступова асімілюецца. Немалую ролю ў гэтым адыграла рэлігійная прыналежнасць. Многія праваслаўныя беларусы праз царкву ўліліся ў рускую эміграцыю, беларусы-католікі праз касцёл – у польскую.

Зараз выхадцы з Беларусі жывуць у большасці краін свету. У асноўным яны прадстаўляюць палітычную эміграцыю. Гэта людзі, якія пакінулі Радзіму і выехалі у другія краіны па палітычных матывах, ратуючыся ад праследаванняў, або прымуова і гвалтоўна выселеныя за яе межы.

Гісторыю беларускай палітычнай эміграцыі можна пачаць з канца XVIII ст., з нацыянальна-вызваленчых паўстанняў Т. Касцюшкі (1794 г.), так званага польскага паўстання (1831 г.), пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага (1863 г.). Пасля іх паражэння значная частка ўдзельнікаў нелегальна пакінула межы сваёй гістарычнай Радзімы. Сярод іх былі лепшыя сыны беларускага народа М. Агінскі, А. Кастравіцкі, І. Дамейка, К. Ельскі, Б. Дыбоўскі, якія пазней сталі сусветна вядомымі музыкантамі, пісьменнікамі, навукоўцамі. Такім чынам, з асяроддзя беларускага народа вырываўся інтэлігентныя, таленавітыя і патрыятычныя сілы, збядняліся творчыя магчымасці нацыі на Бацькаўшчыне. Большасць удзельнікаў антырасійскіх паўстанняў уцякала за мяжу разам з палякамі і там аказвалася ў польскім асяроддзі. Частка іх лічыла сябе палякамі. Але многія, каб адрознівацца ад палякаў, называлі сябе “ліцвінамі” або “літоўскай шляхтай”. Як адзначае Вітаўт Кіпель у сваёй кнізе “Беларусы ў ЗША”, з гэтай мэтай яны стваралі свае арганізацыі – Літоўскае таварыства ў Парыжы, Польска-славянскае літаратурнае аб'яднанне ў Нью-Йорку і інш. Сёння, аднак, вельмі цяжка адшукаць прамых нашчадкаў той хвалі эміграцыі.

Разам з тым, значна больш захавалася звестак аб гвалтоўнай палітычнай эміграцыі (ці міграцыі, бо дзяржава была адна – Расія) тых часоў на ўсход. Дзесяткі тысяч беларусаў, удзельнікаў

антырасійскіх паўстанняў, былі сасланы на катаргу і пасяленне. Па афіцыйных звестках, толькі пасля падаўлення паўстання К. Каліноўскага было адпраўлена на катаргу 853, у арыштанцкія роты – 767, высланы за межы Беларусі 12 тыс., у тым ліку ў Сібір – 504 чалавекі [3, с. 19].

Самая масавая хваля палітычнай эміграцыі з Расіі назіралася ў часы рэвалюцыйнай смуты – Кастрычніцкага перавароту і грамадзянскай вайны. Пэўную частку гэтай хвалі склала беларуская нацыянальная інтэлігенцыя, перш за ўсё, кіраўніцтва Беларускай народнай Рэспублікі (БНР), якое вымушана было пакінуць Беларусь у 1919 г. Сярод іх – П. Крачэўскі, А. Цвікевіч, Я. Варонка, В. Ластоўскі, С. Некрашэвіч, А. Смоліч і іншыя. Яны выехалі на Захад – у Берлін, Прагу, а пазней многія з іх апынуліся ў ЗША. Разам з тым, трэба адзначыць, што пасля амністыі 1923 г. некаторыя вярнуліся ў БССР, дзе ў 1930-я гады многія сталі ахвярамі сталінскіх рэпрэсій. Большасць жа засталася ў замежжы і працягвала там нацыянальна-культурную і палітычную дзейнасць. Рада і ўрад БНР знаходзіліся спачатку ў Коўна, потым у Празе. Там дзейнічалі беларускія палітычныя партыі, маладзёжныя гурткі, жылі вядомыя паэты Уладзімір Жылка, Ларыса Геніюш, выдатны оперны спявак М. Забейда-Суміцкі.

Да палітычных эмігрантаў трэба аднесці і беларускіх калабарантаў, тых, хто ў гады Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі Беларусі супрацоўнічаў з акупацыйнымі ўладамі. У 1944 г. калабаранты разам з нямецкімі войскамі адыйшлі на Захад і аселі, асталяваліся ў Заходняй Германіі. Некаторыя з іх пазней эмігрыравалі ў ЗША, Аўстралію, Аргенціну і іншыя краіны. Гэта члены Беларускай Цэнтральнай Рады, Галоўнага штаба Саюза беларускай моладзі, атрадаў Беларускай Краёвай абароны, кіраўніцтва Беларускай аўтакефальнай царквы. Падаліся на Захад і тыя, хто ў час акупацыі працаваў у цывільнай адміністрацыі, адукацыйнай сістэме, культурна-асветніцкіх установах, баючыся суда, арышту ці высылкі. Гэта была досыць вялікая хваля палітычнай эміграцыі, у некалькі сот тысяч чалавек. Па звестках замежных даследчыкаў, пасля Другой сусветнай вайны толькі ў ЗША і Канадзе пасялілася прыкладна па 50 тыс. эмігрантаў беларускага паходжання.

Да палітычнай эміграцыі савецкая ўлада залічыла ўсіх грамадзян СССР, вывезеных немцамі ў гады вайны на прымусовыя работы ў Заходнюю Еўропу і не жадаўшых вярнуцца назад. З Беларусі было вывезена каля 400 тыс. чалавек [2, с. 18]. Пасля разгрому Германіі прыкладна палова з іх вярнулася на Радзіму. Большасць жа альбо загінула ў Германіі, альбо засталася на Захадзе.

Яшчэ больш драматычна выглядае лёс савецкіх ваеннапалонных, якіх, па некаторых звестках, было каля 5 млн. Жыццё іх склалася па-рознаму: значная частка загінула ў нямецкіх канцлагерах, некаторым удалося уцячы, каля 2 млн. дачакаліся Перамогі і былі вызвалены савецкімі або саюзнымі войскамі. У трагедыі гэтых людзей вінаваты сталінскі рэжым і яго палкаводцы. І тым не менш, Сталін заявіў: ”У нас нет пленных. У нас есть предатели”. Сярод іх было нямала і беларусаў. Таму частка былых ваеннапалонных не жахацца вяртацца ў “социалистическое Отечество” і засталася ў эміграцыі.

Пасля вайны беларуская палітычная эміграцыя падзялілася на прыхільнікаў БНР і БЦР. У 1947 г. у Заходняй Германіі ўзнавіла сваю работу Рада БНР. Пазней яна пераехала ў Паўночную Амерыку, дзе працягвае сваю дзейнасць да нашага часу. Прэзідэнтам рады БНР да нядаўняга часу з’яўлялася мастачка з Канады Іванка Сурвіла. БЦР, якую падтрымлівалі былыя калабаранты, пераехала ў Аўстралію, паступова губляла сваіх прыхільнікаў і сышла з палітычнай арэны [3, с. 21].

Першая хваля эканамічнай эміграцыі пачалася ў 80-я гады XIX стагоддзя і працягвалася да Першай сусветнай вайны. Трэба адзначыць, што асноўную частку гэтай хвалі эміграцыі складалі сяляне. У выніку драпежніцкай палітыкі расійскага самадзяржаўя жыццёвы ўзровень беларускіх сялян у пачатку XX ст. быў ніжэйшы, чым французскіх у XVII ст. Беларусь была ператворана ў адзін з самых адсталых рэгіёнаў Расіі. Безземельныя сяляне складалі тут каля 9% насельніцтва. Змучаныя безземеллем, беспрацоўем, голадам, яны накіроўваліся ў свет на пошукі лепшай долі, ехалі ў ЗША, Канаду, Аўстралію, Аргенціну. Некаторыя даследчыкі лічаць, што ў гэты перыяд па эканамічных прычынах выехала з Беларусі ад 200 да 500 тыс. чалавек. В. Кіпель ў сваёй кнізе “Беларусы ў ЗША” называе нават лічбу 900 тыс [4, с. 39]. Газета “Наша ніва”, якая

выдавалася ў Беларусі ў 1906-1915 гг., не раз узнімала гэтую праблему. Так, у адным з нумароў яна паведамляла, што за 1912 г. праз порт Лібава выехала з беларускіх губерняў у Амерыку больш за 58 тыс. чалавек. Заробкі ў ЗША былі ў 5-10 разоў вышэйшыя, чым у Расіі. Беларусы, не прывыкшыя да раскошы, за два-тры гады зараблялі столькі грошай, што частку нават высылалі сваякам на Радзіму. Толькі ў Радашковічы ў 1910 г. прыйшло паштовых пераводаў на 29 тыс.рублеў, на той час гэта былі вялікія грошы [4, с. 56].

Другая хваля масавага перасялення на Захад па эканамічных прычынах адзначана ў перыяд з 1920 по 1939 гг. ў Заходняй Беларусі, якая знаходзілася ў складзе Польшчы. Па падліках спецыялістаў, у той час па прычыне нацыянальна-рэлігійнага і сацыяльнага ўціску Заходнюю Беларусь пакінулі ад 180 да 250 тыс. чалавек. Спрыялі гэтаму і станоўчыя адносіны польскіх улад да эміграцыі, якая разглядалася як сродак паляпшэння матэрыяльнага становішча насельніцтва і барацьбы з беспрацоўем. Больш за 50 тыс. выхадцаў з Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд пражывалі ў Францыі. Амаль 100 тыс. беларусаў пасяліліся ў ЗША. У Канаду ў 1920-я гады выехалі больш за 30 тыс. чалавек. Дзесяткі тысяч беларусаў абралі месцам жыхарства Аргенціну, Бразілію, Уругвай, Чылі. Па некаторых звестках, у Паўднёвай Амерыцы пражывалі у той час каля 350 тыс. беларусаў [1, с. 493].

Вядома, што ў Савецкім Саюзе адсутнічаў свабодны выезд грамадзян за межы краіны. Былі толькі адзінкавыя выпадкі эміграцыі людзей, якія ўступалі ў шлюб з іншаземцамі. У сувязі з гэтым беларускае замежжа практычна не папаўнялася новымі выхадцамі з Беларусі. 1980-я гады ў Савецкім Саюзе былі адзначаны некаторай лібералізацыяй эміграцыйнай палітыкі. Быў дазволены выезд пэўнай часткі насельніцтва, перш за ўсё, асоб яўрэйскай нацыянальнасці на сталае месца жыхарства за мяжу. Гэтыя працэсы закранулі і Беларусь. Напрыклад, толькі ў 1990 г. з Беларусі выехалі больш за 34 тыс. чалавек у Ізраіль, ЗША, Германію, Аўстрыю, Канаду. Асаблівасцю гэтага працэсу стала тое, што разам з яўрэямі за межы Беларусі выязджалі члены іх змешаных беларуска-яўрэйскіх сем'яў. Усяго да пачатку 90-х гадоў

у заходнія краіны выехала больш за 70 тыс. чалавек, якія папоўнілі беларускае замежжа [2, с. 20].

Разам з тым, вядома, што адносіны да суайчыннікаў, выехаўшых за мяжу ў савецкі час, былі негатыўныя. У СССР не было неабходных прававых норм, рэгулюючых уезд у краіну і выезд з яе. Больш таго, людзі, якія па розных прычынах апынуліся за межамі “соцыялістычнай Родины», аб’яўляліся “адшчапенцамі”, кантакты з імі кантраляваліся. Гэта, безумоўна, абмяжоўвала правы чалавека, змяшчала палітычныя і эканамічныя магчымасці нашай краіны.

Распад СССР і стварэнне незалежнай і суверэннай Рэспублікі Беларусь істотна змянілі адносіны да суайчыннікаў за мяжой, сфарміравалі новую дзяржаўную палітыку ў дачыненні да дыяспары. У першай палове 90-х гадоў быў прыняты шэраг нарматыўна-прававых актаў, якія замацоўвалі права грамадзян “вольна перамяшчацца і выбіраць месца жыхарства ў межах Рэспублікі Беларусь, пакідаць яе і безперашкодна вяртацца назад. Гэта перш за ўсё законы “Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь” (1991 г.), “Аб парадку выезду грамадзян з Беларусі і ўезду ў яе (1994 г.), Канстытуцыя РБ (1994 г.) і інш. У Беларусі ўжо назапашаны пэўны вопыт супрацоўніцтва з беларускім замежжам, сабрана дастатковая інфармацыя аб колькасці беларусаў у розных краінах і рэгіёнах. Па дадзеным Камітэта па справах рэлігіі і нацыянальных меншасцяў, найбольш буйныя дыяспары беларусаў і выхадцаў з Беларусі існуюць зараз у Расіі – 814 тыс., у ЗША – каля 500 тыс., на Украіне – 275 тыс., у Казахстане – 95 тыс., у Польшчы – 50 тыс., у Латвіі – 80 тыс., у Літве – 45 тыс., у Эстоніі – 20 тыс. Дзяржаўныя структуры і грамадскія арганізацыі Беларусі падтрымліваюць трывалыя кантакты з грамадскімі аб’яднаннямі і асобнымі дзеячамі беларускага замежжа. За апошнія гады прыняты і рэалізаваны на самым высокім узроўні шэраг дакументаў, якія канкрэтызуюць мэты, формы і механізмы гэтага ўзаемадзеяння. Зараз распрацоўваюцца новыя дакументы: “Канцэпцыя дзяржаўнай палітыкі ў адносінах з суайчыннікамі за мяжой”, а таксама “Дзяржаўная праграма супрацоўніцтва з суайчыннікамі за мяжой”, якія выведдуць узаемадзеянне з дыяспарай ва ўсіх краінах на якасна новы ўзровень, аднавядваючы патрэбам часу.

Выкарыстаная літаратура

1. Сяргеева, Г. Беларуская дыяспара: гісторыя і сучаснасць / Г. Сяргеева // Нарысы гісторыі Беларусі: у 2 ч. Ч. 2. / М.П. Касцюк, І.М. Ігнаценка, У.І. Вышынскі [і інш.] – Мінск: Беларусь, 1995. – 560 с.

2. Беларускае замежжа / склад. Н. Голубева. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Пятруся Броўкі, 2010. – 116 с.

3. Беларуская дыяспара. Нарысы гісторыі і сучасны стан. / А.В. Шарапа [і інш.]; пад агульнай рэд. А.В. Шарапа.– Мінск: Беларусь. – 248 с.

4. Кіпель, В. Беларусы ў ЗША / В. Кіпель. – Мінск: Энцыклапедыкс. – 311 с.

1. Сачанка,Б. Беларуская эміграцыя / Б. Сачанка. – Мінск: Беларусь, 1991.– 128 с.

5. Лойка, Т. Дыяспара / Т. Лойка // Беларусазнаўства: навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін [і інш.]; пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мінск, Завігар, 1997.– 284 с.

Формирование белорусского музея: от Радивиллов к Тышкевичам (XVI – XIX вв.)

**А.В.Давидович, канд. ист. наук, доцент,
И.А.Корнеева, ст. преподаватель**

История национальных культур складывается по-разному. Некоторые её сферы, в зависимости от исторических условий развития, которые никогда не бывают одинаковыми, вырываются вперед или, наоборот, отстают. В отношении такого специфического и одновременно универсального социокультурного института, как музей, формирование которого началось уже на ранних этапах цивилизации, отмечалось относительно ровное, поступательное развитие у большинства народов Европы. Объясняется это стабильной, объективной потребностью человечества в музейной деятельности, которая заключается, прежде всего, в сохранении и трансляции культур прошлого.

Само понятие музей (museum в переводе с греческого означает «храм муз») означает учреждение, собирающее и выставляющее